

Gizem Nagehan AKSU¹

Murat ÖZYAVUZ²

PEYZAJ SANAT TARİHİNDE BAHÇE TASARIMININ GELİŞİM DİNAMİKLERİ

THE DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF GARDEN DESIGN

IN THE HISTORY OF LANDSCAPE ART

Öz: Bahçe sanatı, insanın doğa ile kurduğu ilişkinin estetik, kültürel ve düşünsel boyutlarını yansıtan önemli bir peyzaj üretim alanıdır. Tarih boyunca bahçeler, yalnızca yeşil alan düzenlemeleri olarak değil; aynı zamanda iktidar, inanç ve dünya görüşlerinin mekânsal temsilleri olarak şekillenmiştir. Bu çalışma, peyzaj sanat tarihinde bahçe tasarımının gelişim dinamiklerini kronolojik bir yaklaşımla ele almaktadır. Araştırma kapsamında İlkçağ uygarlıklarından başlayarak Antik Yunan ve Roma, Ortaçağ, İslam ve Osmanlı bahçe sanatı, Rönesans ve Barok dönem bahçeleri, İngiliz natüralist peyzaj anlayışı ve Uzak Doğu bahçe sanatı incelenmiştir. Farklı dönemlerde bahçenin biçimsel özellikleri ve taşıdığı simgesel anlamlar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çalışma, bahçe sanatını insan-doğa ilişkisini anlamaya yönelik çok katmanlı bir kültürel üretim olarak ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bahçe tasarımı, peyzaj sanat tarihi, tarihsel gelişim, bahçe sanatları

Abstract: Garden design represents an important field of landscape practice reflecting the aesthetic, cultural, and philosophical relationship between humans and nature. Throughout history, gardens have been shaped not only as designed green spaces but also as spatial representations of power, belief systems, and worldviews. This study examines the development dynamics of garden design in landscape art through a chronological perspective. The research covers a wide historical range, including ancient civilizations, Classical Greek and Roman gardens, Medieval garden traditions, Islamic and Ottoman gardens, Renaissance and Baroque gardens, English naturalistic landscape design, and Far Eastern garden art. Each period is analyzed in terms of its formal characteristics and symbolic meanings. The study highlights how garden design evolved across cultures by alternating between controlling nature, symbolizing cosmic order, and seeking harmony with natural processes. Ultimately, garden art is discussed as a multilayered cultural production that offers insight into changing human perceptions of nature.

Keywords: Garden design, landscape art history, historical development, garden arts

1 Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, **Email:** gizzemaaksu@gmail.com, **ORCID ID:** 0009-0007-2050-2648

2 Prof. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı, **Email:** mozyavuz@nku.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0003-3418-9713

GİRİŞ

Bahçe sanatı, insanın doğa ile kurduğu ilişkinin kültürel, estetik ve ideolojik boyutlarını yansıtan en eski mekânsal üretim biçimlerinden biridir. İlkçağ uygarlıklarından itibaren bahçe, yalnızca bitkisel bir düzenleme alanı değil; aynı zamanda güç, inanç, kimlik ve dünya görüşünün mekânsal bir ifadesi olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda bahçeler, ait oldukları toplumların doğayı algılama biçimlerini, teknik olanaklarını ve estetik değerlerini anlamada önemli birer tarihsel belge niteliği taşımaktadır (Jellicoe & Jellicoe, 1995).

Peyzaj sanat tarihinde bahçe tasarımı, farklı dönem ve coğrafyalarda değişen toplumsal, dinsel ve felsefi yaklaşımlar doğrultusunda biçimlenmiştir. İlkçağ Mısır ve Mezopotamya bahçelerinde su ve yeşil, iktidar ve kutsallıkla ilişkilendirilirken; Antik Yunan ve Roma'da bahçe, kamusal yaşam ve mimariyle bütünleşen estetik bir unsur hâline gelmiştir. Ortaçağ'da ise bahçe, Hristiyanlık etkisiyle içe dönük, simgesel ve işlevsel bir karakter kazanmış; manastır ve şato bahçeleri bu anlayışın temel örneklerini oluşturmuştur (Arın, 2013).

İslam bahçe sanatı, cennet tasvirlerinden beslenen sembolik dili ve su merkezli kurgusuyla peyzaj tarihinde özgün bir yer edinmiştir. Bu gelenek, Osmanlı bahçe sanatında daha doğal, topoğrafya ile uyumlu ve manzara odaklı bir anlayışa evrilmiştir. Aynı dönemlerde Batı'da gelişen Rönesans bahçeleri, insan aklı, ölçü ve simetriyi merkeze alarak doğanın bilinçli biçimde düzenlenmesini savunmuş; bu yaklaşım Fransız Barok bahçelerinde anıtsal ve temsilî bir boyuta taşınmıştır (Turner, 2011).

18. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkan natüralist bahçe anlayışı, katı geometrik düzenlere karşı doğallığı ve pastoral manzarayı ön plana çıkararak peyzaj tarihinde yeni bir kırılma yaratmıştır. Buna paralel olarak Uzak Doğu bahçe sanatı, doğayla uyum, sembolizm ve deneyim odaklı tasarım ilkeleriyle Batı merkezli peyzaj anlayışından köklü biçimde ayrılmaktadır. Çin ve Japon bahçeleri, bahçeyi estetik bir nesneden çok felsefi bir düşünme ve deneyim alanı olarak ele almıştır (Rogers, 2001).

Bu çalışmanın amacı, peyzaj sanat tarihinde bahçe tasarımının gelişim dinamiklerini kronolojik bir çerçeve içinde inceleyerek, farklı kültür ve dönemlerde bahçenin üstlendiği işlevleri, biçimsel özellikleri ve simgesel anlamları ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında İlkçağ'dan modern döneme uzanan süreçte bahçe sanatının geçirdiği dönüşümler karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınmakta; bahçenin yalnızca estetik değil, aynı zamanda toplumsal ve düşünsel bir üretim alanı olduğu vurgulanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, farklı kültürlerle ait bahçe yaklaşımlarını bütüncül bir perspektifte değerlendirerek literatürdeki parçalı bilgi yapısını sentezlemekte ve peyzaj mimarlığı disiplininde tarihsel süreklilik ile kültürel farklılıkların birlikte okunmasına katkı sunmaktadır. Ayrıca, bahçe tasarımının yalnızca biçimsel bir pratik değil, aynı zamanda ideolojik ve ekolojik bir temsil alanı olduğunu ortaya koyarak güncel peyzaj tasarım yaklaşımlarına kuramsal bir zemin sağlamayı hedeflemektedir.

İlkçağ'da Bahçe Sanatı

İlkçağ bahçeleri, doğa karşısında insanın düzen kurma arzusunun mekânsal ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde bahçeler, genellikle iktidar merkezleriyle ilişkilendirilmiş; krallık, tapınak ve saray çevrelerinde gelişmiştir. Bahçe tasarımında simetri, aksiyal düzen ve kapalı mekân anlayışı belirgin olup, doğanın kontrol altına alınması temel tasarım ilkesi olmuştur (Turner, 2011).

İlkçağ toplumlarında doğa, kontrol edilmesi gereken bir güç olarak algılanmış; bu algı bahçe tasarımında simetri, aksiyal düzen, kapalı mekân anlayışı ve geometrik planlama gibi ilkelerin öne çıkmasına neden olmuştur. Bahçe, vahşi doğadan ayrılan, sınırları belirlenmiş ve insan eliyle biçimlendirilmiş bir mikrokozmos olarak ele alınmıştır (Jellicoe & Jellicoe, 1995).

Antik Mısır'da bahçe sanatı

Antik Mısır'da bahçe sanatı, Nil Nehri'nin düzenli taşkınlarıyla şekillenen tarımsal sistem ve kozmolojik inançlarla doğrudan ilişkilidir. Bahçe, yalnızca estetik bir düzenleme değil; ekonomik, dinsel ve simgesel anlamlar taşıyan bütüncül bir mekân olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle Mısır bahçeleri, İlkçağ bahçe sanatının en erken planlı örnekleri arasında yer almaktadır (Arın, 2013).

Mısır bahçeleri genellikle dikdörtgen planlı, aksiyal simetrik ve duvarlarla çevrili alanlar şeklinde tasarlanmıştır. Bu kapalı düzen, bahçeyi dış dünyadan ayırarak kutsal ve kontrollü bir

mekân niteliği kazandırmaktadır. Planlama anlayışında düzen ve ölçülülük esastır; bitkiler, yollar ve su öğeleri kesin geometrik ilişkiler içinde konumlandırılmıştır. Bu durum, Mısır kozmolojisinde önemli bir kavram olan maat (düzen) anlayışının peyzaja yansımaları olarak değerlendirilebilir (Jellicoe & Jellicoe, 1995).

Bahçenin merkezinde yer alan dikdörtgen ya da "T" biçimli havuzlar, tasarımın temel elemanıdır. Su, hem sulama ve serinletme işlevi görmekte hem de yaşam, süreklilik ve yeniden doğuş kavramlarını simgelemektedir. Lotus ve nilüfer gibi bitkiler bu sembolik anlamı güçlendiren önemli öğelerdir (Wilkinson, 1998).

Bitkisel kompozisyonda palmye, incir, nar ve üzüm gibi türler öne çıkmaktadır. Ağaçlar düzenli sıralar hâlinde dikilerek gölgelik alanlar oluşturulmuş; asmalar ise pergola benzeri yapılarla mekânsal tanımlamaya katkı sağlamıştır. Nilgün Arın'a göre bu düzenleme anlayışı, Mısır bahçelerinde hem iklimsel konforu hem de görsel sürekliliği desteklemiştir (Arın, 2013).

Yeni Krallık Dönemi'yle birlikte bahçeler, saray ve tapınakların yanı sıra yüksek rütbeli devlet adamlarının konutlarında da yaygınlaşmıştır. Ayrıca mezar resimlerindeki bahçe tasvirleri, bahçenin ölüm sonrası yaşamla ilişkilendirilen ideal bir mekân olarak algılandığını göstermektedir. Bu bağlamda Mısır bahçeleri, peyzajı hem dünyevi hem de metafizik bir anlatım aracı hâline getirmiştir.

Mezopotamya'da bahçe sanatı

Mezopotamya bahçe sanatı, Dicle ve Fırat nehirleri arasında gelişen uygarlıkların çevresel koşullara verdiği mekânsal yanıtların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bölgenin sıcak ve kurak iklimi, bahçe tasarımında suyun mutlak belirleyici unsur hâline gelmesine neden olmuş; sulama kanalları, havuzlar ve teraslama sistemleri peyzajın temel bileşenleri olmuştur. Bu bağlamda Mezopotamya bahçeleri, doğanın denetlenmesi ve verimli hâle getirilmesine yönelik bilinçli bir mühendislik yaklaşımını yansıtmaktadır (Arın, 2013).

Nilgün Arın'ın aktardığı üzere Mezopotamya'da bahçe, başlangıçta tarımsal üretimle doğrudan ilişkiliyken zamanla saray ve tapınak çevrelerinde temsil ve prestij mekânlarına dönüşmüştür. Özellikle Asur ve Babil dönemlerinde bahçeler, krallık gücünün ve refahın simgesi olarak kurgulanmıştır. Bu bahçelerde düzen, yüksek duvarlarla çevrili alanlar ve kontrollü girişler sağlanmış; böylece bahçe, dış çevreden ayrıştırılmış seçkin bir mekân hâline getirilmiştir (Arın, 2013).

Mezopotamya bahçelerinde teraslama tekniği önemli bir yer tutmaktadır. Düz ovada topografik çeşitlilik yaratma amacıyla geliştirilen bu yöntem, bahçenin hem görsel etkisini artırmış hem de suyun kontrollü biçimde dağıtılmasını sağlamıştır. Babil Asma Bahçeleri bu anlayışın en anıtsal örneği olarak kabul edilir. Çok katlı teraslar üzerine kurulan bu bahçeler, yalnızca estetik bir peyzaj değil; aynı zamanda gelişmiş sulama teknolojisinin ve iktidarın mekânsal bir göstergesidir (Dalley, 2013).

Şekil 1: Babilin Asma Bahçeleri (Url-1)

Bitkisel kompozisyonda hurma, selvi, incir ve çeşitli meyve ağaçları öne çıkmaktadır. Bu bitkiler hem gölgeleme işlevi görmekte hem de bahçeye üretken bir karakter kazandırmaktadır. Arın'a göre Mezopotamya bahçelerinde süs bitkilerinden ziyade, ekonomik ve simgesel değeri olan türlerin tercih edilmesi, bahçenin işlevsel yönünün güçlü olduğunu göstermektedir (Arın, 2013).

Mezopotamya bahçeleri aynı zamanda dinsel anlamlar da taşımaktadır. Tapınak bahçeleri, tanrılara adanan kutsal alanlar olarak düzenlenmiş; bahçe, kozmik düzenin yeryüzündeki bir temsili olarak algılanmıştır. Bu durum, bahçenin yalnızca fiziksel değil, metafizik bir mekân olarak da değerlendirildiğini ortaya koymaktadır (Turner, 2011).

Sonuç olarak Mezopotamya bahçe sanatı, su yönetimi, teraslama ve kapalı mekân anlayışıyla İlkçağ peyzaj tarihinin en teknik ve anıtsal örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu gelenek, Pers bahçeleri aracılığıyla İslâm bahçe sanatına aktarılmış ve peyzaj tasarımında süreklilik sağlayan önemli bir kültürel miras bırakmıştır.

Ege ve Antik Yunan bahçe sanatı

Ege ve Antik Yunan bahçe sanatı, doğayı denetleme fikrinden ziyade onunla uyum içinde yaşama anlayışına dayanan özgün bir peyzaj geleneği ortaya koymaktadır. Antik Yunan dünyasında bahçe, Doğu uygarlıklarında görülen kapalı, aksiyal ve anıtsal düzenlemelerden farklı olarak; açık, geçirgen ve doğal peyzajın bir uzantısı şeklinde gelişmiştir. Bu yaklaşım, Yunan felsefesinin temelini oluşturan ölçü, denge ve uyum kavramlarının mekânsal bir ifadesi olarak değerlendirilmektedir (Jellicoe & Jellicoe, 1995; Turner, 2011).

Antik Yunan'da konut bahçeleri sınırlı ve ikincil bir öneme sahipken, bahçe anlayışı esas olarak kamusal alanlar üzerinden şekillenmiştir. Kutsal koruluklar (alsos), tapınak çevreleri, agoralar ve gymnasionlar peyzajın temel mekânlarını oluşturmuştur. Bu alanlarda bitkisel düzenleme, mimariyi tamamlayan doğal bir unsur olarak ele alınmış; geometrik simetri ve sert sınırlar yerine, topografya ve doğal bitki örtüsü korunmuştur (Arın, 2013; Rogers, 2001).

Gymnasion bahçeleri, Antik Yunan peyzajının en karakteristik örnekleri arasında yer almaktadır. Bu mekânlar yalnızca spor alanları değil; aynı zamanda eğitim, felsefi tartışma ve sosyal etkileşim alanlarıdır. Ağaçlarla gölgelenmiş yürüyüş yolları, açık avlular ve doğal zeminler, beden ve zihnin birlikte gelişimini destekleyen bir çevre yaratmıştır. Woudstra ve Hitchmough'a (2013) göre bu durum, Yunan bahçesinin işlevsel olduğu kadar düşünsel bir mekân olarak da kurgulandığını göstermektedir.

Bitkisel kompozisyon, yerel ve simgesel türler üzerine kuruludur. Zeytin, defne, çınar ve selvi gibi ağaçlar hem iklimsel uyumları hem de mitolojik anlamları nedeniyle tercih edilmiştir. Defne Apollon'u, zeytin Athena'yı simgelerken; bahçe, mitoloji ile gündelik yaşam arasında kurulan sembolik bir ara yüz hâline gelmiştir. Ancak bu simgesellik, gösterişten uzak ve sade bir düzen içinde sunulmuştur (Conan, 2000).

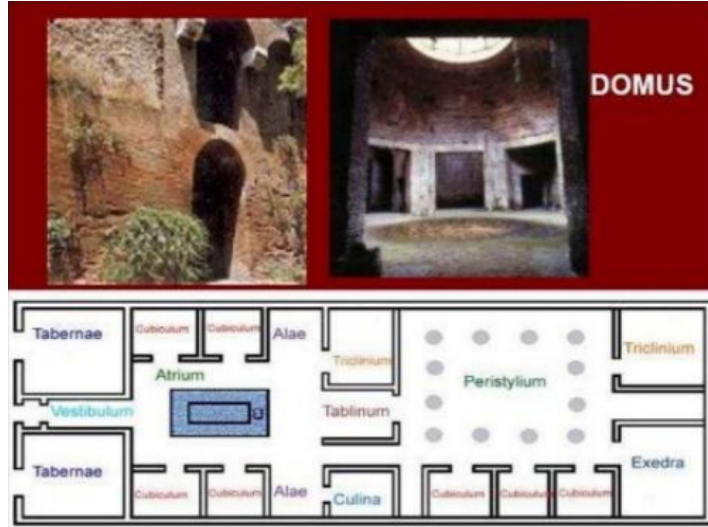
Antik Yunan bahçelerinde su ögesi sınırlı ölçüde kullanılmış; büyük havuzlar veya gösterişli kanallar yerine doğal kaynaklar ve küçük çeşmeler tercih edilmiştir. Bu durum, Yunan peyzaj anlayışında doğanın dönüştürülmesinden çok, mevcut çevresel koşulların kabul edilmesi yaklaşımını yansıtmaktadır. Turner'a (2011) göre bu tavır, Yunan bahçelerini Roma ve Doğu bahçelerinden ayıran temel unsurlardan biridir.

Sonuç olarak Ege ve Antik Yunan bahçe sanatı, doğayla uyumlu, kamusal ve düşünsel bir peyzaj anlayışı geliştirmiştir. Bu gelenek, Roma bahçeleri aracılığıyla Batı peyzaj tarihine aktarılmış; Rönesans ve modern peyzaj kuramlarının entelektüel temelini oluşturmuştur.

Roma bahçe sanatı

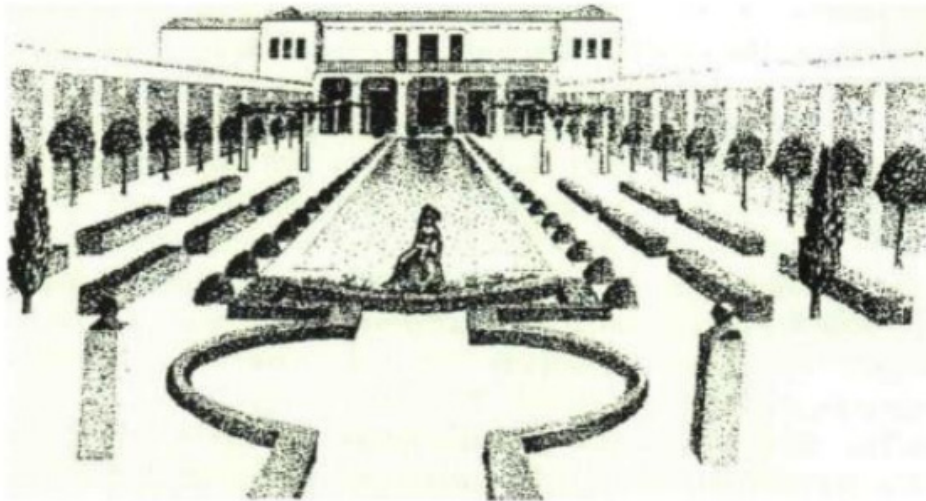
Roma bahçe sanatı, Antik Yunan peyzaj anlayışını temel almakla birlikte, onu daha sistematik, mimariyle bütünleşik ve gösterişli bir yapıya dönüştürmüştür. Roma'da bahçe, yalnızca

doğayla uyumlu bir alan değil; aynı zamanda gücün, statünün ve kültürel hâkimiyetin mekânsal bir ifadesi olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle Roma bahçeleri, Doğu'nun aksiyal ve anıtsal geleneği ile Yunan'ın doğal peyzaj anlayışı arasında sentez oluşturan bir karakter taşımaktadır (Jellicoe & Jellicoe, 1995; Turner, 2011).

Şekil 2: Antik Roma'da Domus Örneği ve Domus Planı (Söylemez, 2015)

Roma konut mimarisinde bahçe, yapının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Domus tipi evlerde iç avlu (atrium) ve sütunlu bahçe (peristylum), yaşamın merkezini oluşturur. Peristil bahçeleri; geometrik planlı yürüyüş yolları, düzenli dikilmiş ağaçlar, heykeller ve su öğeleriyle tanımlanmıştır. Bu mekânlar, doğanın kontrollü ve estetik bir biçimde yeniden kurgulandığı alanlar olarak dikkat çeker (Rogers, 2001).

Şekil 3: Antik Roma'da Villa Bahçesi (Deighton 1999, 34; Alkurt 2020)

Roma bahçelerinde doğa, Yunan geleneğinden farklı olarak romantize edilmekten ziyade düzenlenmiş ve denetim altına alınmış bir unsur olarak ele alınmıştır. Budanmış çitler, şekil verilmiş ağaçlar ve simetrik plan şemaları, Roma'nın mühendislik bilgisi ve organizasyon becerisini yansıtmaktadır. Özellikle topiary sanatı, bitkilerin mimari ve heykelsi formlar kazanmasını sağlayarak Roma bahçelerinin ayırt edici özelliklerinden biri hâline gelmiştir (Conan, 2000).

Su öğesi, Roma bahçe sanatında merkezi bir rol oynamıştır. Gelişmiş su kemeri sistemleri sayesinde havuzlar, fiskiyeler ve kanallar yaygın olarak kullanılmıştır. Su, hem estetik hem de

serinletici bir unsur olarak bahçenin mekânsal algısını güçlendirmiştir. Turner'a (2011) göre bu durum, Roma bahçelerini önceki uygarlıklardan ayıran en önemli teknik ve görsel yeniliklerden biridir.

Roma bahçeleri yalnızca konut ölçeğiyle sınırlı kalmamış; villalar (villa urbana, villa rustica), imparatorluk sarayları ve kamusal alanlarda da yaygınlaşmıştır. Özellikle kırsal villalarda, tarımsal üretim ile estetik bahçe anlayışı bir arada düşünülmüş; meyve bahçeleri, üzüm bağları ve süs bahçeleri aynı peyzaj bütünlüğü içinde düzenlenmiştir. Bu yaklaşım, Roma'nın doğayı hem ekonomik hem de estetik bir kaynak olarak değerlendirdiğini göstermektedir (Woudstra & Hitchmough, 2013).

Roma bahçe sanatının bir diğer önemli özelliği, sanat ile peyzaj arasındaki güçlü ilişkidir. Heykeller, mozaikler ve duvar resimleri, bahçenin algısını genişleten görsel unsurlar olarak kullanılmıştır. Duvar fresklerinde betimlenen hayali bahçeler, mekânın sınırlarını aşan bir derinlik algısı yaratmıştır. Bu durum, Roma bahçelerinin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda zihinsel bir deneyim sunduğunu ortaya koymaktadır (Arın, 2013).

Sonuç olarak Roma bahçe sanatı, doğanın mimariyle bütünleştiği, teknik bilgi ve estetik anlayışın birleştiği gelişmiş bir peyzaj geleneği oluşturmuştur. Bu miras, Orta Çağ manastır bahçeleri ve Rönesans İtalyan bahçeleri aracılığıyla Batı peyzaj tarihinin temel referanslarından biri hâline gelmiştir.

Ortaçağ Bahçe Sanatı

Ortaçağ bahçe sanatı, Antik Çağ'ın estetik ve kamusal odaklı peyzaj anlayışından farklı olarak; dinsel, simgesel ve işlevsel önceliklerin belirleyici olduğu bir yaklaşım sergilemiştir. Bu dönemde bahçe, doğayı estetik bir ideal olarak yüceltmekten ziyade, Tanrısal düzenin yeryüzündeki bir yansıması olarak ele alınmıştır. Siyasal parçalanma, feodal yapı ve Hristiyanlığın baskın ideolojisi, bahçenin biçimlenişinde temel belirleyiciler olmuştur (Jellicoe & Jellicoe, 1995).

Manastır bahçeleri

Manastır bahçeleri, Ortaçağ bahçe sanatının en sistemli ve simgesel örneklerini oluşturmaktadır. Bu bahçeler, keşişlerin günlük yaşamlarını sürdürebilmeleri için hem üretim hem de meditasyon alanları olarak tasarlanmıştır. Manastır planlarında bahçe, genellikle yapının merkezinde yer alan kapalı avlu (cloister) etrafında konumlandırılmıştır. Dört yöne ayrılmış geometrik düzen, Hristiyanlıkta cennetin ve kutsal düzenin simgesi olarak yorumlanmaktadır (Rogers, 2001).

Bu bahçelerde estetikten çok işlevsellik ön plandadır. Sebze, meyve ve şifalı bitkilerden oluşan parseller, düzenli ve erişilebilir bir planlama anlayışıyla oluşturulmuştur. Özellikle tıbbi bitkiler (hortus medicus), manastır yaşamının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bitkisel çeşitlilik, doğrudan sağlık ve kendine yetme ilkesiyle ilişkilidir (Conan, 2000).

Manastır bahçelerinde su, sembolik ve pratik bir unsur olarak yer almıştır. Kuyular ve küçük havuzlar, arınma ve yaşam kaynağı kavramlarını temsil ederken, aynı zamanda günlük kullanım ihtiyacını karşılamıştır. Bahçenin dış dünyadan duvarlarla ayrılması, hem fiziksel hem de ruhsal bir sınır oluşturarak dünyevi olandan kopuşu simgelemiştir (Arın, 2013).

Şato (Feodal) bahçeleri

Şato bahçeleri, Ortaçağ'ın feodal düzeni içinde savunma ve temsil işlevlerini bir arada barındıran mekânlar olarak gelişmiştir. Bu bahçeler, genellikle surlarla çevrili kalelerin içinde veya hemen bitişiğinde konumlanmış; sınırlı alanlarda düzenlenmiştir. Savunma öncelikli mimari yapı, bahçe tasarımında da kapalı, kontrollü ve parçalı mekânlar oluşturmuştur (Turner, 2011).

Şato bahçelerinde manastır bahçelerine benzer biçimde geometrik düzen hâkim olmakla birlikte, süsleme unsurları daha belirgin hâle gelmiştir. Çiçek tarhları, aromatik bitkiler ve küçük çim alanlar, aristokrat yaşamın sembolik göstergeleri olarak kullanılmıştır. Bu bahçeler, aynı za-

manda soylular için dinlenme, av öncesi hazırlık ve sosyal etkileşim alanları olarak işlev görmüştür (Woudstra & Hitchmough, 2013).

Su öğeleri, sınırlı ölçekte kullanılmış; küçük havuzlar ve çeşmelerle mekânsal odaklar oluşturulmuştur. Bahçelerdeki bitki seçimi, estetikten çok dayanıklılık ve simgesel anlamlar üzerinden şekillenmiştir. Gül, zambak ve defne gibi bitkiler, saflık, güç ve asalet kavramlarını temsil etmiştir (Rogers, 2001).

Bizans bahçe sanatı

Bizans bahçe sanatı, Roma mirasını sürdürmekle birlikte, Hristiyan teolojisinin etkisiyle daha içe dönük ve simgesel bir karakter kazanmıştır. Bizans'ta bahçe, dünyevi zevklerden çok ruhsal derinlik ve Tanrısal düzenle ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle Bizans bahçeleri, genellikle saraylar, kiliseler ve manastırlar çevresinde konumlanmıştır (Arın, 2013).

Bizans bahçelerinde geometrik düzen korunmuş, ancak gösterişten uzak bir estetik anlayış benimsenmiştir. Bitki kompozisyonları sade tutulmuş; servi, asma ve meyve ağaçları gibi sembolik anlamlar taşıyan türler tercih edilmiştir. Su, Hristiyanlıkta arınma ve yaşamın kaynağı olarak yorumlandığından, bahçelerde sınırlı fakat anlam yüklü bir biçimde kullanılmıştır (Jellicoe & Jellicoe, 1995).

Duvarlarla çevrili, yarı kapalı bahçe düzeni Bizans peyzajının temel özelliklerinden biridir. Bu durum, hem güvenlik kaygılarını hem de içsel dünyaya yönelme anlayışını yansıtmaktadır. Bizans bahçeleri, Ortaçağ Avrupa'sında manastır bahçelerinin biçimlenmesinde önemli bir ara halka oluşturmuştur (Turner, 2011).

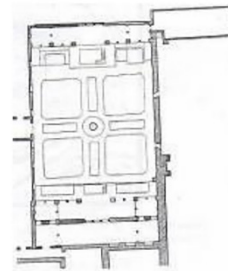
İslam Bahçe Sanatı

İslam bahçe sanatı, doğa ile insan arasındaki ilişkiyi kutsal bir düzen çerçevesinde ele alan özgün bir peyzaj anlayışına sahiptir. Bu anlayışın temelinde Kur'an'da tasvir edilen cennet (cennetü'l-adn) imgesi yer almaktadır. Bahçe, yalnızca estetik bir mekân değil; su, bitki ve mekânsal düzen aracılığıyla Tanrısal düzenin yeryüzündeki temsili olarak kurgulanmıştır. Bu nedenle İslam bahçeleri, sembolik, geometrik ve duyusal bileşenlerin bütünleştiği kompozisyonlar olarak gelişmiştir (Wescoat, 1996).

İslam bahçelerinde mekânsal düzenin temelini, genellikle dört eşit parçaya ayrılan ve ortasında su öğesi bulunan çahar bağ şeması oluşturmaktadır. Bu plan tipi, hem İran kökenli Pers bahçe geleneğinin devamı hem de cennetin dört ırmağını simgeleyen kozmolojik bir düzenleme olarak yorumlanmaktadır. Su kanalları, havuzlar ve fiskiyeler aracılığıyla bahçe, görsel ve işitsel bir deneyim alanına dönüşmektedir (Ruggles, 2008).

Şekil 4: Alcazar Sarayı (Anonim)

Şekil 5: Plan (Ruggles, 2000)

İran coğrafyasında şekillenen İslam bahçeleri, kurak iklim koşullarına uyum sağlayan gelişmiş sulama sistemleriyle dikkat çekmektedir. Yer altı su kanalları (kanat), teraslama ve gölgelik bitkilendirme sayesinde bahçe, serinlik ve refahın simgesi hâline gelmiştir. Bu bağlamda bahçe, doğaya hükmeden değil; onu dengeleyen ve düzenleyen bir anlayışla ele alınmıştır (Arın, 2013).

İslam bahçe sanatının Endülüs'teki yansımaları ise, Akdeniz iklimiyle bütünleşen daha yoğun bitkisel çeşitlilik ve mimariyle sıkı ilişkili bahçe kurguları şeklinde gelişmiştir. Saray ve avlu bahçeleri, mimari elemanlarla birlikte düşünülmüş; revaklar, su aynaları ve süs havuzlarıyla

mekânsal süreklilik sağlanmıştır. Elhamra ve Generalife bahçelerinde görülen bu düzen, İslam bahçesinin mekânla kurduğu görsel ve işlevsel bütünlüğün en olgun örneklerini sunmaktadır (Rogers, 2001).

Şekil 6: Elhamra Sarayı Aslanlı Avlu ve Plan Gösterimi (Url-2)

Hindistan'da İslam bahçe sanatı, özellikle Babür İmparatorluğu döneminde anıtsal ölçeklerde uygulanmıştır. Bu dönemde bahçeler, yalnızca saray çevresinde değil; türbe ve anıt yapılarla birlikte kurgulanmıştır. Tac Mahal bahçesi, simetrik planı, su eksenleri ve aksiyal düzeniyle İslam bahçe anlayışının kozmik düzen fikrini en güçlü biçimde yansıtmaktadır. Burada bahçe, ölümden sonraki yaşamı ve sonsuzluğu temsil eden bir metafor olarak ele alınmıştır (Wescoast & Wolschke-Bulmahn, 1996).

İslam bahçelerinde bitki seçimi, estetikten çok duysal ve simgesel değerlere dayanmaktadır. Meyve ağaçları, gölge sağlayan türler ve hoş kokulu bitkiler, cennetin betimsel özelliklerini yansıtan temel unsurlar olmuştur. Su ve yeşilin birlikte kullanımı, sıcak iklimlerde mikroklimatik konfor sağlarken, aynı zamanda bahçeyi ruhsal bir sığınak hâline getirmiştir (Turner, 2011).

Sonuç olarak İslam bahçe sanatı, farklı coğrafyalarda değişen iklim ve kültürel koşullara uyum sağlasa da; su merkezli tasarım, geometrik düzen, simgesel anlatım ve içe dönük mekân kurgusu gibi ortak ilkeler etrafında şekillenmiştir. Bu yönüyle İslam bahçeleri, Ortaçağ Avrupa bahçe anlayışından ayrılarak Rönesans ve Barok dönem bahçelerini dolaylı biçimde etkileyen güçlü bir peyzaj mirası oluşturmuştur.

İtalyan Rönesans Bahçeleri

İtalyan Rönesans bahçeleri, Ortaçağ'ın simgesel ve içe dönük bahçe anlayışından koparak, insan aklı, matematiksel düzen ve doğa üzerindeki bilinçli denetimi esas alan yeni bir peyzaj yaklaşımını temsil etmektedir. Antik Yunan ve Roma düşüncesinin yeniden keşfiyle birlikte, bahçe; yalnızca ruhsal bir sığınak değil, insanın doğayı akıl yoluyla biçimlendirdiği estetik bir kompozisyon olarak ele alınmıştır. Bu dönemde peyzaj, mimariyle eşdeğer bir tasarım disiplini hâline gelmiştir (Jellicoe & Jellicoe, 1995).

Rönesans bahçelerinin en belirgin özelliği, aksiyal düzen ve simetriye dayalı planlama anlayışıdır. Bahçe, genellikle yapıdan başlayarak manzaraya doğru uzanan güçlü bir ana eksen etrafında kurgulanmış; teraslar, merdivenler ve istinat duvarlarıyla topoğrafya bilinçli biçimde düzenlenmiştir. Bu yaklaşım, doğanın rastlantısal değil, ölçülebilir ve kontrol edilebilir bir sistem olarak algılandığını göstermektedir (Turner, 2011).

Su öğeleri, İtalyan Rönesans bahçelerinde hem görsel hem de simgesel bir rol üstlenmiştir. Fıskiyeler, kaskatlar ve havuzlar, hidrolik bilginin gelişimini yansıtan teknik ustalık örnekleri olarak kullanılmıştır. Su, Ortaçağ ve İslam bahçelerinde olduğu gibi mistik bir anlam taşımaktan ziyade, hareket, ses ve perspektif etkisi yaratan bir tasarım elemanına dönüşmüştür (Rogers, 2001).

Bitkisel düzenleme, geometrik biçimlerle kontrol altına alınmıştır. Budanmış çitler, düzenli ağaç sıraları ve parterler, bahçenin mimari karakterini güçlendirmiştir. Bitkiler, doğallık vurgusundan uzak, yapısal bir eleman olarak ele alınmış; heykeller ve mimari süslemelerle birlikte kompozisyonun ayrılmaz parçası hâline gelmiştir. Antik mitolojiye göndermeler yapan heykeller, hümanist düşüncenin peyzaja yansımaları açık biçimde ortaya koymaktadır (Woudstra & Hitchmough, 2013).

İtalyan Rönesans bahçeleri, genellikle villalarla bütünleşik olarak tasarlanmıştır. Villa d'Este, Villa Medici ve Villa Lante gibi örneklerde bahçe, yapının uzantısı olarak ele alınmış; iç ve dış mekân arasında görsel ve mekânsal süreklilik sağlanmıştır. Bu bahçeler, yalnızca aristokrat yaşamın bir göstergesi değil; aynı zamanda güç, kültür ve entelektüel birikimin peyzaj aracılığıyla ifade edildiği temsili alanlar olmuştur (Arın, 2013).

Sonuç olarak İtalyan Rönesans bahçeleri, doğayı Tanrısal bir düzenin yansıması olarak ele alan Ortaçağ anlayışından ayrılarak, insan merkezli ve akılcı bir peyzaj estetiğinin temelini atmıştır. Bu yaklaşım, daha sonraki Fransız Barok bahçelerinin gelişimine doğrudan zemin hazırlamış ve Batı peyzaj sanatında kalıcı bir paradigma değişimini beraberinde getirmiştir.

Fransız Barok Bahçeleri

Fransız Barok bahçeleri, İtalyan Rönesans bahçelerinde gelişen aksiyal düzen ve geometrik kontrol anlayışını daha anıtsal, merkezîyetçi ve gösterişli bir biçimde yeniden yorumlamıştır. 17. yüzyılda mutlak monarşinin güçlenmesiyle birlikte bahçe, yalnızca estetik bir tasarım alanı olmaktan çıkarak siyasal iktidarın ve mutlak düzen fikrinin mekânsal temsiline dönüşmüştür. Bu bağlamda Fransız Barok bahçeleri, peyzajın mimari ve politik bir araç olarak kullanıldığı en güçlü tarihsel örnekler arasında yer almaktadır (Jellicoe & Jellicoe, 1995).

Barok bahçelerin temel tasarım ilkesi, yapıdan çevreye doğru uzanan güçlü ana eksenler ve bu eksenleri destekleyen ikincil akslar etrafında gelişen simetrik düzenlemedir. Bu aksiyal sistem, mekânı yalnızca organize etmekle kalmamış; aynı zamanda perspektif etkisiyle bahçeye görsel bir sonsuzluk hissi kazandırmıştır. Geniş parterler, düzenli çim alanlar ve geometrik bitki kompozisyonları, mutlak kontrol anlayışının peyzajdaki yansımalarıdır (Turner, 2011).

Su öğeleri, Fransız Barok bahçelerinde dramatik etkiyi artıran başlıca tasarım elemanları olarak kullanılmıştır. Geniş kanallar, yansıtıcı havuzlar ve heykellerle bütünleşen fiskiyeler, mekânsal hiyerarşiyi güçlendirmiştir. Hidrolik mühendislikteki gelişmeler, suyun kontrollü ve gösterişli kullanımını mümkün kılmış; böylece bahçe, teknik ustalığın sergilendiği bir sahneye dönüşmüştür (Rogers, 2001).

Bitkisel düzenleme, mimariyi vurgulayan bir arka plan olarak ele alınmıştır. Düşük budanmış parterler (parterre de broderie), karmaşık desenleriyle bahçeye yukarıdan bakıldığında halı etkisi yaratmıştır. Ağaç sıraları ve bosketler, mekânı bölümlere ayırarak kontrollü dolaşım aksları oluşturmuştur. Doğal peyzaj unsurları, biçimsel düzenin gerisinde bırakılarak doğa insan aklının mutlak denetimi altına alınmıştır (Woudstra & Hitchmough, 2013).

Fransız Barok bahçelerinin en görkemli örneği olan Versailles Sarayı Bahçeleri, bu anlayışın zirve noktasını temsil etmektedir. André Le Nôtre tarafından tasarlanan bu bahçede, mimari, peyzaj ve su sistemleri tek bir bütün olarak ele alınmış; bahçe, monarşik gücün ve merkezi otoritenin mekânsal bir manifestosu hâline gelmiştir (Şekil 7). Versailles modeli, kısa sürede Avrupa genelinde taklit edilerek Barok bahçe anlayışının yayılmasını sağlamıştır (Arın, 2013).

Şekil 7: Versailles Sarayı (International Journal of Communication and Art, 2025, 6(15)'ten alınmıştır)

Sonuç olarak Fransız Barok bahçeleri, Rönesans'ın ölçü ve denge arayışını aşarak, peyzajı mutlak güç, ihtişam ve temsil aracı olarak yeniden tanımlamıştır. Bu yaklaşım, 18. yüzyılda ortaya çıkan İngiliz doğal peyzaj hareketine tepki zemini hazırlamış; böylece Batı bahçe sanatında yeni bir kırılma noktası oluşturmuştur.

Uzak Doğu Bahçe Sanatı

Uzak Doğu bahçe sanatı, Batı peyzaj geleneklerinden farklı olarak doğayı kontrol altına alma yerine onunla uyum içinde var olmayı esas alan felsefi bir yaklaşım üzerine kurulmuştur. Bu anlayışın temelleri, Çin'de Taoizm ve Konfüçyüsçülük, Japonya'da ise Zen Budizmi gibi düşünce sistemlerine dayanmaktadır. Bahçe, estetik bir düzenlemeden çok, doğanın özünü kavrama ve insanın evrenle kurduğu ilişkiyi deneyimleme alanı olarak ele alınmıştır (Clifford, 2013).

Çin bahçe sanatında peyzaj, minyatürleştirilmiş bir doğa kompozisyonu olarak kurgulanmıştır. Dağ, su, bitki ve mimari elemanlar, sembolik anlamlar taşıyan bütüncül bir düzen içinde bir araya getirilmiştir. Kayalar, dağları ve kalıcılığı; su, yaşamın sürekliliğini ve değişimi temsil etmiştir. Bahçeler, belirli bir bakış noktasına bağlı kalmaksızın, dolaşım sırasında farklı perspektifler sunacak biçimde tasarlanmıştır. Bu durum, Batı bahçelerinde görülen aksiyal ve simetrik düzen anlayışından köklü biçimde ayrılmaktadır (Keswick, 2003).

Şekil 8: Suzhou Klasik Bahçeleri (International Journal of Communication and Art, 2025, 6(15)'ten alınmıştır)

Japon bahçe sanatı, Çin geleneğinden beslenmekle birlikte daha sade, soyut ve içe dönük bir karakter kazanmıştır. Özellikle Zen bahçelerinde (karesansui), suyun yerini çakıl ve kum yüzeyleri almış; minimal elemanlarla derin felsefi anlamlar üretilmiştir. Bu bahçelerde amaç, doğayı birebir taklit etmekten ziyade, onun özünü semboller aracılığıyla aktarmaktır. Boşluk kavramı (ma), tasarımın aktif bir unsuru olarak kullanılmıştır (Slawson, 1987).

Uzak Doğu bahçelerinde bitkisel düzenleme, mevsimsel değişimi ve geçiciliği vurgulayacak biçimde yapılmıştır. Kiraz çiçeği, bambu, çam ve akçağaç gibi bitkiler, yalnızca estetik değil; aynı zamanda kültürel ve simgesel değerler taşımaktadır. Bahçe, zamanla değişen bir süreç olarak algılanmış; bu yönüyle statik ve kalıcı düzenler kuran Batı bahçelerinden ayrılmıştır (Rogers, 2001).

Su ögesi, Çin ve Japon bahçelerinde hem gerçek hem de temsili biçimlerde kullanılmıştır. Göletler, akarsular ve şelaleler; hareket, ses ve yansıma etkileriyle bahçenin duysal boyutunu güçlendirmiştir. Japon Zen bahçelerinde ise su, sembolik olarak temsil edilerek zihinsel bir deneyime dönüştürülmüştür. Bu yaklaşım, bahçeyi izleyeninin aktif bir katılımcı hâline getirmiştir (Turner, 2011).

Sonuç olarak Uzak Doğu bahçe sanatı, doğayı insan iradesiyle biçimlendiren Batı peyzaj anlayışına karşıt bir paradigma sunmaktadır. Doğa ile uyum, geçicilik, sembolizm ve deneyim odaklı tasarım ilkeleri, bu bahçeleri yalnızca estetik değil; aynı zamanda felsefi ve kültürel bir anlatım aracı hâline getirmiştir. Uzak Doğu bahçeleri, modern peyzaj tasarımında ekolojik ve deneysel yaklaşımlara ilham veren önemli bir tarihsel miras olarak değerlendirilmektedir.

İngiliz Bahçe Sanatı

İngiltere’de natüralist bahçe sanatı, 18. yüzyılda Fransız Barok bahçelerinin katı geometrisi ve simetrik düzen anlayışına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, doğayı mutlak biçimde kontrol eden tasarım anlayışını reddederek, peyzajı daha serbest, akışkan ve doğal görünümlü bir kompozisyon olarak ele almıştır. İngiliz doğal peyzaj bahçeleri, estetik kaygılarla birlikte dönemin felsefi ve kültürel dönüşümlerini de yansıtan önemli bir kırılma noktasıdır (Turner, 2011).

Bu dönemde bahçe tasarımı, resim sanatıyla güçlü bir ilişki kurmuştur. Özellikle Claude Lorraine ve Nicolas Poussin gibi manzara ressamlarının idealize edilmiş doğa betimlemeleri, İngiliz bahçelerinin kompozisyon anlayışını etkilemiştir. Bahçe, belirli bir merkezden algılanan simetrik bir düzen yerine, dolaşım sırasında değişen manzaralar sunan bir sahne olarak kurgulanmıştır. Kavisli yollar, doğal görünümlü su yüzeyleri ve serbest biçimli çayırar bu anlayışın temel unsurlarıdır (Rogers, 2001).

İngiliz natüralist bahçelerinde su, geniş göletler ve yumuşak kıyı çizgileriyle doğaya ait bir unsur gibi tasarlanmıştır. Yapaylık hissi veren havuzlar ve fiskiyeler terk edilmiş; bunun yerine peyzajın doğal akışını destekleyen su düzenlemeleri tercih edilmiştir. Ağaç grupları ve serbest bitkilendirme, mekânlar arasında yumuşak geçişler sağlayarak pastoral bir atmosfer yaratmıştır (Jellicoe & Jellicoe, 1995).

Bu yaklaşımın gelişiminde William Kent, Lancelot “Capability” Brown ve Humphry Repton gibi tasarımcılar belirleyici rol oynamıştır. Özellikle Brown’un tasarımlarında, doğa idealize edilmiş fakat görünürde müdahale edilmemiş bir peyzaj olarak sunulmuştur. Bu durum, bahçenin insan eliyle tasarlandığını gizleyen bilinçli bir estetik strateji olarak değerlendirilmektedir (Woudstra & Hitchmough, 2013).

İngiliz natüralist bahçeleri, yalnızca biçimsel bir dönüşüm değil; aynı zamanda Aydınlanma düşüncesiyle ilişkilendirilen özgürlük, doğallık ve bireysellik kavramlarının peyzaja yansımalarıdır. Bu bahçeler, 19. yüzyılda park hareketinin ve modern peyzaj mimarlığının gelişimine zemin hazırlamış; Batı peyzaj tarihinde kalıcı bir etki yaratmıştır (Turner, 2011).

SONUÇ

Bu çalışma, peyzaj sanat tarihinde bahçe tasarımının farklı dönem ve kültürlerde geçirdiği dönüşümü kronolojik ve karşılaştırmalı bir perspektifle ele almıştır. İlkçağ uygarlıklarında bahçe, su ve yeşil aracılığıyla iktidar ve kutsallığın simgesi olarak ortaya çıkarken; Antik Yunan ve Roma’da mimariyle bütünleşen estetik bir mekân hâline gelmiştir. Ortaçağ’da bahçe, dinsel sembolizm ve işlevsellik ekseninde içe dönük bir karakter kazanmış; İslam ve Osmanlı bahçe sanatında ise su merkezli, duysal ve doğayla uyumlu bir anlayış gelişmiştir. Rönesans ve Barok dönemlerde bahçe, insan aklı ve mutlak düzenin temsiline dönüşürken, İngiliz natüralist bahçeleri ve Uzak Doğu gelenekleri doğayla uyum ve deneyim odaklı yaklaşımları ön plana çıkarmıştır. Bu kapsamda çalışma, farklı dönem ve kültürlerle ait bahçe anlayışlarını bütüncül bir çerçevede değerlendirerek literatürdeki dağınık bilgiyi sistematik bir yapı altında bir araya getirmekte ve peyzaj mimarlığı disiplininde tarihsel süreklilik ile kültürel çeşitliliğin birlikte okunmasına katkı sunmaktadır. Ayrıca, bahçe tasarımının yalnızca estetik bir düzenleme değil; aynı zamanda toplumsal, ideolojik ve ekolojik bir ifade biçimi olduğunu ortaya koyarak, güncel peyzaj tasarım yaklaşımlarına kuramsal bir perspektif kazandırmaktadır.

Tablo1: Bahçe Sanatının Tarihsel Gelişimi: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme

Dönem	Tasarım Anlayışı	Mekansal Kurgu	Doğa-İnsan İlişkisi	Su Kullanımı	Anlam
Mısır	Estetik denge	Kapalı, Duvarlı	Doğa Denetimde	Havuz	İktidar
Mezopotam-ya	Anıtsallık	Terashlı	Doğa Fethedilir	Kanal	Güç
Antik Yunan	Mimari bütünlük	Açık Kamusal	Uyum	Sınırlı	İdeal
Roma	Mimari Bütünlük	Villa Peristil	Düzenlenmiş	Fiskiye	Ferah
Ortaçağ	İşlev&Sembol	Kapalı	Ruhsal	Kuyular	Cennet
İslam	Geometri	Çahar Bağ	Kutsal Düzen	Merkezi	Cennet
Rönesans	Simetri	Terashlı	Akılla Kontrol	Gösterişli	Hüman-izm
Barok	Mutlak Düzen	Anıtsal	Tam Denetim	Kanallar	İktidar
İngiliz	Doğal Görünüm	Serbest	İdealize Doğa	Gölet	Özgür-lük
Uzak Doğu	Sembolizm	Asimetrik	Uyum	Temsili	Felsefe

Bu tarihsel çeşitliliği daha açık biçimde ortaya koymak amacıyla çalışmanın sonunda hazırlanan karşılaştırmalı tablo; her dönemin bahçe anlayışını tasarım ilkeleri, mekânsal kurgu, doğa-insan ilişkisi, su ve bitki kullanımı ile simgesel anlamlar başlıkları altında bir araya getirmektedir (Tablo1). Tablo, farklı kültürel yaklaşımlar arasındaki benzerlik ve ayrışmaları görsel ve analitik olarak ortaya koyarak, bahçe sanatının yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda düşünsel ve ideolojik bir üretim alanı olduğunu bütüncül biçimde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Arın, N. (2013). *Bahçe ve peyzaj sanatı tarihi*. YEM Yayın.
- Clifford, T. (2013). *Chinese gardens*. Thames & Hudson.
- Conan, M. (2000). *Perspectives on garden histories*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Dalley, S. (2013). *The mystery of the Hanging Garden of Babylon: An elusive world wonder traced*. Oxford University Press.
- Deighton, H. (1999). *Eski Roma yaşantısında bir gün* (H. K. Ersoy, Çev.). Homer Yayınları.
- Jellicoe, G., & Jellicoe, S. (1995). *The landscape of man: Shaping the environment from prehistory to the present day*. Thames & Hudson.
- Keswick, M. (2003). *The Chinese garden: History, art & architecture*. Harvard University Press.
- Rogers, E. B. (2001). *Landscape design: A cultural and architectural history*. Harry N. Abrams.
- Ruggles, D. F. (2008). *Islamic gardens and landscapes*. University of Pennsylvania Press.
- Slawson, D. A. (1987). *Secret teachings in the art of Japanese gardens*. Kodansha International.
- Turner, T. (2011). *European gardens: History, philosophy and design*. Routledge.
- Wescoat, J. L. (1996). *Gardens of invention: The historical geography of Mughal gardens in India*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Wescoat, J. L., & Wolschke-Bulmahn, J. (1996). *Mughal gardens: Sources, places, representations, and prospects*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Woudstra, J., & Hitchmough, J. (2013). *The Oxford companion to landscape architecture*. Oxford University Press.
- Wikipedia. (t.y.). *Babil'in Asma Bahçeleri*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Babil%27in_Asma_Bah%C3%A7eleri adresinden erişildi.
- Tools and Toys. (t.y.). *The Alhambra photo essay*. <https://toolsandtoys.net/photo-essays/the-alhambra/> adresinden erişildi.